

Maos marxism

Innehåll

Rossana Rossanda: Maos marxism	1
Charles Bettelheim: Brev om Mao	21

Introduktion

I flera sammanhang, se t ex [Anti-stalinistisk maoism – vad är det?](#), har marxistarkivet tagit upp den anti-stalinistiska, teoretiskt mer sofistikerade maoism som under 1960- och 1970-talen fick särskilt stor genomslagskraft i Sydeuropa (Italien, Spanien, Frankrike), men som även förekom på andra håll (inklusive i Sverige). Två av de mer framträdande företrädarna för denna strömning var italienskan Rossana Rossanda och fransmannen Charles Bettelheim, som nedan utvecklar sin syn på Maos tänkande. De svenska översättningarna av artiklarna publicerades i tidskriften *Zenit*, som (i likhet med organisationen Förbundet Kommunist) var mycket influerad av denna slags maoism. // MF

Rossana Rossanda: Maos marxism

Zenits inledning:

Rossana Rossanda tillhör gruppen kring tidskriften *Il Manifesto*. Hon blev tillsammans med gruppens övriga medlemmar utesluten ur italienska kommunistpartiet hösten 1969, men kvarstår fortfarande som ledamot av det italienska parlamentet.

Artikeln om Maos marxism som vi presenterar nedan är ett gott exempel på Manifesto-gruppens analytiska artiklar, där man framför allt kan notera en strävan att gripa tillbaka på den marxistiska teorin sådan den framstår i Marx arbeten. Texterna kan på grund av sin inriktning lätt få ett visst skolastiskt drag, men behandlar icke desto mindre problem som har vida politiska implikationer för den kommunistiska rörelsen i dag.

Beträffande Mao och marxismen gäller problematiken övergången från kapitalism till socialism och de uppgifter som denna övergång ställer: förhållandet mellan grundval och överbyggnad, den ekonomiska politiken, klasskampen, relationerna mellan parti och massa. Rossanda visar på den brytning som den kinesiska revolutionen inneburit med den sovjetiska modellen för övergångssamhälle, i synnerhet rörande den socialistiska ackumuleringen samt synen på klasskampen efter revolutionen, där Mao utvecklat Lenins teori om den skärpta klasskampen och tillämpat den i praktiken genom kulturrevolutionen. Den kinesiska praktiken skiljer sig på denna punkt högst väsentligt från den sovjetiska: Mao låter klasskampen utvecklas, Stalin avskaffar klasserna genom dekret. Rossanda visar dessutom hur den kinesiska praktiken är förankrad i marxismen.

Red anm.:

Artikeln publicerades för första gången i juli-augusti numret 1970 av *Il Manifesto*. Den gavs även ut (i engelsk översättning) i *The Socialist Register* 1971. Den svenska översättningen är hämtad från Ur *Zenit* 3-1971 (nr 23), men korrigerad något i enlighet med den engelska utgåvan /MF

I sin första ledare för ett år sedan återopade sig *Manifesto* öppet på ”kulturrevolutionen”. Vi var fortfarande medlemmar i det kommunistiska partiet och påpekade att kulturrevolutionen föreföll vara en av de nödvändiga vägarna för att inte blott förnya partiet självt utan också för att förnya den revolutionära strategin i Väst.

Vårt påpekande väckte skandal. Detta berodde till stor del på att man inte begrep dess innehåll. Informationen om Kina, även i ett parti som i likhet mot det italienska anses vara ”öppet”, är oförsvarligt knapp. Medan kulturrevolutionen pågick publicerade *l'Unitá* de mest skandalösa sovjetiska och japanska förfalskningar, och sekretariatet talade om den som en armékupp. Det var inte förrän långt senare som några försiktiga tolkningar av annat slag publicerades i kommunistisk press. Ännu i dag svarar chefredaktören i *l'Unitá* kamrater som vill bli informerade om Kina att det inte är möjligt, eftersom Kina inte ackrediterar dess korrespondent. Som om man inte hade en mängd information, officiell och halvofficiell, otvetydiga och direkta vittnesbörd, vilka skulle kunna ligga till grund för en politisk bedömning.

Självfallet vet man inte allt. Vissa grundläggande dokument från den interna debatten i det kinesiska kommunistpartiet, däri inberäknat handlingarna från den sista kongressen, har inte publicerats. Visserligen måste språkformen och vokabulären ofta tolkas, och det av två skäl: för det första genom att språkbruket är en produkt av det specifika i en erfarenhet som har upplevts av miljoner människor i en kultur mycket olik vår, och för det andra genom vår ”eurocentriska” okunnighet. Visserligen erkänner våra kinesiska kamrater själva att den prioritering av de inhemska problemen, som gjordes under kulturrevolutionen, tills nu hindrat dem att ”översätta” dess erfarenhet. Det handlar inte enbart om att anpassa språket, utan också om att analysera situationerna, olikheterna och samstämmigheterna, i enlighet med det språkbruk som gäller för arbetarrörelsen i Väst. Men trots dessa reservationer kan man konstatera att sedan 20-talet har ett socialistiskt land aldrig givit oss så viktiga och klara förutsättningar för en diskussion — eller bättre: för en politisk strid. Och tvärtemot det som försiggår vid s k officiella debatter i andra partier, framlades dessa förutsättningar på ett sätt som med skärpa klargjorde de fundamentala meningsskiljaktigheterna beträffande den politiska linjen.

Det är inte det man inte vet utan det man vet om kulturrevolutionen, som betingar det utomordentliga motstånd den möter från talrika vänsterkrafter. Såväl inom som utom de kommunistiska partierna. Det är svårt att värja sig mot detta motstånd genom att säga att det är ett nystalinitiskt utbrott: De är få som fortfarande vågar föra en sådan linje och lustigt nog stöter man på dem bland de minst hänförda partigångarna. Det är också svårt att tämja denna drake genom att, i linje med den i Italien alltför mycket praktiserade historieskrivningen, klassificera kulturrevolutionen som ett djur som kanske är livskraftigt i Kina, men som inte kan akklimatisera sig hos oss och följaktligen att den inte angår oss. I själva verket angår oss problemen den tar upp i högsta grad och det är just det som är den känsliga punkten. Kulturrevolutionens lärdomar tvingar oss att radikaliserar kampen inte blott mot klassfienden utan också mot dem, bland klassfienderna, som smittat ned oss under de senaste decennierna. Den tvingar oss att fråga varför vi tvehåget och kraftlöst finner oss i det europeiska socialistiska lägrerets kris och det ständiga uppskjutandet av frågan om revolutionen i Väst. Ännu värre, den tvingar oss att göra det inte bara moraliskt, som vissa önskar, och därvid förmå oss till andlig späkning, ett revolutionärt reningsbad, utan till att i grunden studera orsakerna till vårt återtag. Och det även i det fall då vi leder en politiskt hedervärd aktion utifrån en tradition, som vi föredrar att inte ifrågasätta.

Det är därför kulturrevolutionen möts med tystnad, förtiganden och fientlighet inte bara från arbetarrörelsens opportunistiska flygel. Inte ens de krafter som anser sig vara revolutionära i likhet med den kubanska ledargruppen eller, i Europa, grupper trogna leninismen, redo att

omfatta Kinas anti-imperialistiska radikalism, accepterar vare sig kulturrevolutionens teori eller praktik. Kulturrevolutionen, som är det logiska uttrycket för Maos principer, och från vilka den är oskiljbar, fordrar ett ifrågasättande och en praktik som inte är möjlig utan att förstöra något av det, som är djupt inrotat i arbetarrörelsens förflutna och nu.

Den sovjetiska modellens kris

Då kulturrevolutionen innefattar den dramatiserande faktorn, brytningen, förstår man den klart endast om man tänker på vid vilken tidpunkt och på vilket sätt dess idéer dök upp på världsscenen. Det är de idéer som sedan tjugo år är kända som maoismen. Idéerna om den ”oavbrutna revolutionen” och om vikten av ”proletariatets diktatur”. Men två konflikter har gjort att den destruktiva kraften framträtt i förhållande till den europeiska traditionen. För det första konflikten med Sovjet och för det andra, på den kinesiska hemmafronten, uppmaningen till masskamp. I ljuset av denna dubbla utmaning är alternativet ställt på ett så uppfordrande sätt att det tvingar den övriga arbetarrörelsen i världen att göra ett politiskt ställningstagande.

Konflikten är ännu besvärlig om man betänker att den uppstod samtidigt med den kris i den kommunistiska rörelsen, som inträffade i och med SUKPs XX:e kongress. Till en början tycktes den kinesiska kritiken i huvudsak inrikta sig på den internationella strategin, man skiljde denna kritik från den som rörde modellen för det socialistiska uppbyggandet som Sovjet ställt upp. Polemiken om den fredliga samexistensen stod i centrum, och på denna punkt kunde man inte konstatera några skiljaktigheter inom det kinesiska ledarskiktet, utom vad gällde implikationerna i debatten om armén och Peng Teh-huais roll. Däremot var meningsskiljaktigheterna kraftigt markerade när det gällde kritiken av modellen. Allt detta bidrog till att de utländska observatörerna skiljde på de två momenten. Ursprunget till brytningen mellan Kina och Sovjet, som hotade sedan lång tid, gällde i själva verket skillnaden i synen på modellen för det socialistiska uppbyggandet, och det är denna skillnad som förklarar de olika linjerna i den internationella politiken, inte omvänt. Valet mellan dessa två linjer innefattar inte bara ett taktiskt övervägande, det innefattar även den socialistiska statens natur och därigenom femtio års europeisk kommunism.

Dessa två linjers existens för oss med andra ord tillbaka till det sätt, på vilket man 1956 trott sig analysera och upphäva de stalinistiska samhällenas kris. Det är faktiskt ur denna kris allt härstammar. Om det är absurt att se det som förslogs på den XX:e kongressen, som en möjlig väg ut ur ett kristillstånd, då är det lika absurt, och detta är något som gör att den kinesiska kritiken får mindre tyngd och blir svår att försvara, att betrakta chrusjtjovismen som den enkla, subjektiva och godtyckliga viljan att revidera och förvanska en ”ren och fast” socialism. En socialism som inte skulle ha behövt annat än att fortsätta som förut. I början av 50-talet hade Sovjet och hela det socialistiska lägret att möta otvetydiga spänningar i bas och överbyggnad, i form av upprepade fiaskon eller stagnationer i produktionen, ett olöst jordbruksproblem, allmänna byråkratiserings- och avpolitiseringsfenomen och en hädanefter fullbordad skilsmässa mellan folket och partiet. Allt detta var ett resultat av den stalinistiska linjen och det pris man måste betala för att ha följt den. I förhållande till denna linje är det endast till skenet, som den XX:e kongressen utgjorde en ”omsvängning”. Inte därför att den inte fått någon egentlig verkan, utan därför att den aldrig var avsedd att medföra något annat än ett fåtal förändringar i en social och politisk struktur som redan var skisserad och fylld med alla de tvetydigheter som i dag är uppenbara.

Chrusjtjovismens huvudsakliga kontinuitet i förhållande till de grundläggande valen för det socialistiska uppbyggandet i Sovjet skall vi söka reda ut längre fram. För ögonblicket räcker det att komma ihåg hur följande tes var underförstådd i hela den debatt som följde i Sovjet och i de andra länderna med början 1956: Om det förelåg en kris rörde det sig i huvudsak om en försening

hos överbyggnaden i förhållande till basen och produktivkrafternas utveckling. Varje kommunistiskt parti frestades, när det med mer eller mindre byråkratiska kriterier bedömde krisen och tog hänsyn till sin egen inre stabilitet, att använda felaktiga åtgärder för korrigeringar. Mer precist har man decentraliserat den ekonomiska ledningen, inom ramen för samma system av produktionsförhållanden och teknik, och tillåtit en politisk liberalisering inom ramen för den stalinistiska staten. Av vad man sett under de följande åren blev resultatet inget annat än ett försök att öka antalet ”eliter” med ansvar för den ekonomiska ledningen. Detta genom att utveckla en intern, subjektiv dialektik: parti och teknokrati, centrala planerings- och ledningskommissionen och den ”reformerade” ledningen av företagen, industri och jordbruk. Det är en utveckling som är förutbestämd att reproducera och förstärka den sociala stratifiering, som fortfarande har sin grund i produktionsprocessen: tekniker och arbetare, arbetare och bönder, intellektuella och manuella arbetare. Den resulterar också i att makten börjar delas (vi återkommer till det), något som fördjupar de latenta spänningarna mellan t ex partiet och armén eller, mer uppenbart, i det man kallar ”oppositionella intellektuella grupper”.

Om det stalinistiska administrationssystemet, när det når maximal spänning eller paralysering, har en tendens att tillgripa de korrigeringsåtgärder som innebär ett återgripande på den ekonomiska processen eller den kapitalistiska marknadens ”rationalitet” eller den borgerliga ”friheten”, är det inte av en slump. Det är inte därför att ledarna subjektivt har fallit för socialdemokratiska frestelser. Det är av samma skäl inte en slump att detta samhälle inte i djupet kan engagera sig för en återgång till kapitalistiska former utan att sönderdelas. Genom att ”korrigeringarna” till slut inte var mer än en svängning, en fördjupning av motsättningar, som slutligen framkallade ett förnyat accepterande av ett auktoritärt system, blev de hädanefter de enda medel man tillgrep mot processer man inte längre kunde behärska.

Å ena sidan gjorde Chrusjtjovs hypotes bankrutt som ett medel att återställa den interna balansen. Å andra sidan fick den återverkningar på valet av internationell politik. Jämvikten bestod i att göra Sovjet tillräckligt starkt för att ta upp USAs utmaning och i frestelsen att bli en ny samtalspartner för u-länderna, samt i samband med detta ge dem garantier mot ”export av kontrarevolution”. Den rollen sattes på spel och förlorades praktiskt taget redan under Kubakrisen 1962.

Det är onödigt att upprepa hur samexistensen från detta ögonblick inte kommit att bli något annat än en enkel jämvikt mellan stormakterna i respektive inflytelsesfär, i Vietnam, i Västasien, för att inte tala om i Latinamerika. Man har avstått från alla föresatser att föra fram samexistensen som en strategi, låt vara fredlig, för revolutionen. Det räcker med att erinra sig hur denna process klargjordes under första hälften av 60-talet genom den prövosten som Vietnamkriget blev. Med uppsvinget av den anti-kapitalistiska massrörelsen i Europa och invasionen av Tjeckoslovakien 1968, förföll den europeiska kommunismens degeneration totalt. Vid det laget upptäckte man, ett decennium efteråt, hur Kina sedan 1956 hade förstått och kritiserat den grundläggande sjukdomen i den kommunistiska rörelsen.

Denna kritik hade emellertid inte omedelbart lett till en öppen polemik. Men, förändringen i ledningen som omedelbart följde, skulle föranleda Folkrepubliken Kina att sju år efter det den proklamerats och under extremt svåra förhållanden, pröva en annan linje än Sovjet. Kulturrevolutionen var inget annat än den striktaste tillämpningen av denna linje. Tills dess hade Kina följt Sovjets utvecklingsmodell, även om folkkriget, bondemassornas betydelse, erfarenheterna i Yennan, till vilket kommer en särskild realism, skulle kunnat bidra till inte oväsentliga förändringar i metoden, något som Lisa Foa och Aldo Natoli¹ erinrar om. Men modellen i sig med dess

¹ Se *Manifesto*, 2:a årgången, nr 5.

prioriteringar, med dess obligatoriska och nödvändiga etapper för övergångssamhället, sattes inte i fråga.

En serie ”klassiska” principer sattes inte i fråga som sådana, åtminstone inte omedelbart, även om man i praktiken kom till slutsatser, som utgick från premisser, vilka var tvärt emot principdeklarationerna. Det är inte förvånande när man tänker på att Sovjets modell var den enda som fanns. Den sovjetiska modellen stödde sig på erfarenheter, som naturligtvis inte var resultat av en slump. Men mycket i modellen saknade empiriskt underlag, eftersom ingen satt inne med receptet på det socialistiska uppbyggandet år 1917, utan det baserades på det teoretiska arvet från arbetarrörelsen i Väst. Denna modell kunde endast bestridas genom att en ny modell föddes ur en annorlunda praktisk erfarenhet. Detta skulle komma att få sådana konsekvenser att den kinesiska polemiken inte alltid själv framstod riktigt tydligt, även om man våldsamt attackerade ”den moderna revisionismen” och var redo att yvas över Maos bidrag till ”vårt sekels marxism”. De frågor väcktes, som från den tiden går under beteckningen ”den moderna revisionismen” och som i den kinesiska betydelsen reducerades till Chrusjtjovs praktik. Ovanstående konsekvenser påverkar också det man förstår med termen ”marxism-leninism” i den sovjetiska erfarenheten och de pekar tillbaka på Stalin, Lenin och ända på Marx.

Fyra skiljelinjer

Det finns inget ”normativt” schema för det socialistiska uppbyggandet. Det härleds ur de praktiska valen och den kommunistiska rörelsens reflexioner över sin roll. Dess reflexioner, som hela tiden var starkt ideologiskt färgade och dessutom allvarligt vilseledande under åren av ortodox stalinism, medförde osäkerhet och fullständig oklarhet. Vissa erfarenheter, vilkas riktighet man inte behövde bevisa, togs således för givna och påverkade hela uppbyggandet. Kulturrevolutionen, som också var starkt ideologiskt färgad, förkastar för första gången dessa erfarenheter och påvisar därmed deras problematiska karaktär. Dock inte utan att den verkar vara en plötslig tillbakagång och oförmögen att formulera de motsägelsefyllda påståendena om sammanhanget. Därför är det svårt att, utan att schematisera, bestämma vad som är de grundläggande skiljaktigheterna. Det tycks oss likväl möjligt att fastslå de stora linjerna genom att utgå från fyra frågor av stor vikt: (1) problemet med omvandlingen av basen, (2) problemet med det socialistiska uppbyggandet av den materiella basen, (3) problemet med prioriteringen av den materiella basen i förhållande till forandet av överbyggnaden och (4) problemet med den sociala och politiska verkan av denna omvandling. Det handlar med andra ord om fyra aspekter på samma problem.

A. Bas och överbyggnad

Den första frågan hänför sig till omvandlingen av basen. I den kommunistiska rörelsens praktik har man kommit att anse att efter den revolutionära brytningen, d v s efter det att makten gripits och det privata ägandet av produktionsmedlen avskaffats, skulle omvandlingen av basen vara praktiskt taget genomförd. Det har sanningen att säga inte verifierats i ”klassikerna”. Den fortsatta utvecklingen av övergångssamhället skulle, menar man, ske i huvudsak på överbyggnadens nivå.

Man återfinner denna idé i vissa uttalanden som gjordes under kulturrevolutionen. Den upprepas av en ”expert” som Joan Robinsson,² som man i alla fall inte kan beskylla för att göra det på ett lättvindigt sätt. genom att identifiera kapitalismen med *”den personliga äganderätten till produktionsmedlen, något som ger dess ägare en inkomst och ger det privata företaget kontroll*

² Joan Robinsson, *Kulturrevolutionen i Kina*, Tema R & S, 1969.

över det ekonomiska systemet”, och genom att anse att denna typ av personlig egendom i strikt mening inte existerar i Sovjet, kan Joan Robinsson försvara den kinesiska åsikten. Enligt den visar den sovjetiska erfarenheten hur en överbyggnad av kapitalistisk typ kan utveckla sig på en socialistisk bas. Hon försvarar den genom att anknyta till den berömda passagen hos Marx, i ”Förord till kritiken av den politiska ekonomin”, där överbyggnaden tillerkänns en självständighet och genom att tolka Mao a propos ”*verksamhet som kommer tillbaka ... medvetandets återverkan på det samhällsliga varat*”. ”Men har man en gång accepterat föreställningen”, skriver Joan Robinsson ”om att idéer växer fram ur materiella betingelser, är det meningslöst att förneka att också det omvända är sant”.

Det sovjetiska samhällets kris är således i huvudsak relaterad till en brist på överensstämmelse mellan den socialistiska basen och den politiska överbyggnaden. Det är en analys, som med få undantag, gjorts av de kommunistiska partierna efter den XX:e kongressen. För dem som hör hemma till höger fordrar detta att man söker en lösning genom att liberalisera institutionerna och för dem till vänster genom att uppmana till hängivenhet, oegennyttan, uppoffring och jämlikhet. Revisionismen och kulturrevolutionen är båda överflyttade till medvetandet.

Men i vilken grad kan man påvisa att det föreligger en uppdelning mellan bas och överbyggnad? Det är inte möjligt att inom ramen för denna artikel i detalj ta upp vilken roll detta problem spelat i diskussionen om den socialistiska statens natur efter oktober 1917. Det är helt klart att man inte kan finna vare sig hos Lenin eller i den debatt som följde efter hans död, att ”basen” kan reduceras till det privata ägandet av produktionsmedlen. Det finns inte ens försiktigt antytt. Det som gör att Lenin undgår att övervärdera de resultat som uppnåtts ur strukturell synpunkt, är att han är djupt medveten om de begränsningar som vidhåftar sovjetmakten, vertikaliseringsen och byråkratiseringen. I den debatt som följde erkändes nödvändigheten av att verka genom ekonomiska instrument och mekanismer, däri inberäknat marknaden, prissystemet osv. företeelser vars natur för övrigt förblir tvetydig. Hur försiktigt det än tycks vara att säga det, hänförs likväl den otillräckliga strukturella omvandlingen i den leninistiska fasen till stor del till fortbeståndet, och det gäller även efter maktövertagandet, av gamla förhållanden och då först och främst till böndernas egendomar som ännu inte blivit socialiserade.

Hos Stalin grundades teorin om klasskampen på hypotesen om att ”gamla” sociala grupper och skikt skulle resa ett kraftigare motstånd vid en radikaliserings av revolutionen. Därav drog han, i sin redogörelse för förslaget till ny konstitution 1936, den slutsatsen att den socialistiska basen hädanefter skulle säkras genom att gamla sociala grupper försvann och att den fas av proletariats diktatur, som följde efter 1917, kunde anses avslutad. Denna idé finns kvar i skriften från 1952 om socialismens ekonomiska problem i Sovjet. Övergångsfasens motsättningar hänförs till de *föråldrade* delarna av produktionsförhållandena som upprättades vid tiden för maktövertagandet.³ Även om samhällets utveckling fortfarande uppvisar motsättningar, har de inte karaktären av klassantagonism. När Chrusjtjov några år senare talade om en ”*Hela folkets stat*” gick han visserligen mycket längre, men det var samma typ av resonemang.

Om man emellertid går igenom kulturrevolutionens dokument, förefaller frågan inte så enkel. I dem betonar man å ena sidan starkt det ”ideologiska” momentet och har en tendens att framställa den rådande kampen som en överbyggnadens revolution. Å andra sidan bekräftar man i dem, upprepade gånger, att fienden, som skall bekämpas, inte är en ideologi, utan ”*den redan upprättade kapitalismen i Sovjet*” eller ”den kapitalistiska vägen”, förordad av Liu Shao-chi, i

³ I vissa kinesiska dokument, både före och under kulturrevolutionen, understryker man Stalins fel och refererar till förslaget 1936, medan man mycket positivt värderar de teser han uppställer i *Socialismens ekonomiska problem i Sovjet*.

Kina. Måste man av detta sluta sig till att begreppet "kapitalism" används i en vid mening om ett system av idéer, attityder och förhållanden mellan människor och att man *till och med bortser från basen och från produktionsförhållandena*? Det är vad de minst våldsamma kommunistiska kritikerna av Kina inte utan skärpa menar och som i detta ser ett felaktigt eller oriktigt användande av den marxistiska begreppsapparaten. Det är också vad vissa anhängare av kulturrevolutionen med tillfredsställelse menar. De ser i detta en tendens till upplösning av det kapitalistiska produktionssättet till ett system av interpersonella makt- och auktoritetsförhållanden, utan relation till den materiella basen. De ser i detta också ett "överskridande" av Marx och ett visst samband mellan Mao och en typ av modern sociologi. De ställer med andra ord *Mao mot Marx*.

Vår tolkning är radikalt annorlunda. Det tycks oss som den kinesiska revolutionen, på ett klart marxistiskt sätt, ånyo ställer problemet i hela dess sammansatthet, nämligen frågan om vad *i strukturen* som ställer övergångssamhällets öde på spel.

För att kunna ställa problemet på detta sätt tillbakavisar den kinesiska revolutionen den tudelning i förhållandet mellan bas och överbyggnad, som finns implicit i såväl det stalinistiska schemat som det vi kallar "revisionistiskt". Dessa två scheman betraktar bas och överbyggnad som två olika plan vilka påverkar varandra ömsesidigt. Det är alltså scheman som reducerar frågan om strukturen till ett problem om ägandet av produktionsmedlen.

Att denna reduktion, som är så gångbar, är godtycklig åskådliggörs klart av Marx i det så ofta citerade avsnitt som lyder: "I sitt livs samhällliga produktion ingår människorna bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar en bestämd utvecklingsnivå hos deras materiella produktionskrafter. *Totaliteten av dessa produktionsförhållanden utgör just samhällets ekonomiska struktur*, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och mot vilken svarar bestämda samhällliga medvetandeformer". Ur denna klassiska passage kan man inte sluta sig till en *självständighet* i revisionistisk mening, och inte heller till en *underordning* i stalinistisk mening av överbyggnaden, utan i stället till dess specifika samexistens, en projicering och form av produktionsförhållanden som utgörs av samhällets "medvetande om sig självt". Men av ovanstående kan man dessutom sluta sig till det som för övrigt är den röda tråden i all marxistisk forskning, nämligen begreppet bas som en organisk och sammansatt helhet och som "en samling förhållanden". Eller med andra ord, begreppet bas som förhållanden mellan människor, och vars axel utgörs av arbetsförhållanden inom ramen för den materiella produktionen. Det är ett system som också kan uttryckas i egendomsformer, utan att för den skull reduceras till dessa. (Se även avsnittet om egendomsformer i "Introduktion" till *Till kritiken av den politiska ekonomin*). Detta betyder inte att det privata ägandet av produktionsmedlen skulle vara ett sekundärt element. Det är produkten av, och uttrycket för, det kapitalistiska produktionssättet, dess kännetecken och ändpunkten i en lång process av det mänskliga arbetets alienering. Men det är summan av dessa förhållanden (produktivkrafternas utveckling, arbetsdelningen, den förlorade "individualiteten", bekräftelsen av sig själv, negationen och negationens negation i förhållandet mellan människa och natur, mellan människan och hennes produktionsmedel, mellan människa och människa) som bestämmer denna högsta form av arbetets alienering vilka kännetecknar det kapitalistiska produktionssättet.

De utmärker den summa av materiella och samhällliga förhållanden som konstituerar det kapitalistiska produktionssättet så djupt att det på ett visst sätt stelnar och blir den enda möjliga formen. Det kapitalistiska produktionssättet gör anspråk på objektivitet och beständighet — objektivitet och beständighet som det projicerar så att säga på framtiden — även när dess inre

motsättningar exploderar och t.o.m. när det privata ägandet av produktionsmedlen, den privata ackumulationen och den privata exploateringen av arbetskraften, blivit omöjlig.

Sambandet mellan de olika element som konstituerar en produktionsform är så starkt, att man inte kan föreställa sig en brytning, en verklig kris, i det kapitalistiska produktions sättet som inte är en total omvälvning, och inte blott slutet på ett av dess förutsättningar. Kapitalismen dör med andra ord inte förrän den process kommer till sitt slut som skildras i den berömda passagen i *Grundrisse*, och som heter ”Förkapitalistiska produktions- och egendomsformer”. Passagen innehåller en skiss över hela den mänskliga utvecklingen; den visar att när människan fullständigt tillägnar sig sitt samhälleliga vara på den nivå, till vilken det kapitalistiska produktions sättet höjt det mänskliga arbetet dör kapitalismen. *På denna nivå*, ty dessförinnan kan människan inte återvinna sin frihet och individualitet. Detta återvinnande är inte möjligt utan en hög och sammansatt form av samhällelig organisation och produktion. Men, ett återvinnande i hel och fullständig form, eftersom målet för omvälvningen är just det förnyade tillägnandet, denna samhällslivets nya ”gemensamma” karaktär. Det är av det skälet Marx inte talar om ”allmän” egendom utom om ”gemensam” egendom.

Som fallet tills nu varit i de kommunistiska revolutionerna, har man avskaffat alla former av ”privat” egendom, omedelbart inom industrin och successivt inom jordbruket. Man kan förstå att den funktion som uppfylldes av de tidigare, *icke-gemensamt* ägda, produktionsmedlen har blivit praktiskt taget oförändrad i produktionshänseende. Det gäller också mekanismen, om än inte ändamålet, för ackumulationen. Kvar finns försäljningen av arbetskraft, med dess alienerande effekter, något som förevigar den sociala arbetsdelningen o.s.v. Man har alltså inte påbörjat en radikal omvandling av *de inre produktionsförhållandena*, utan endast av de yttre, och därutöver genomfört en annorlunda och inte längre privat fördelning av produktionsresultatet. Men man kan under inga omständigheter ta denna nya fördelning som den process av förnyad tillägnelse som Marx beskrivit.

Om det förhåller sig på detta vis, är maktövertagandet och avskaffandet av den privata äganderätten till produktionsmedlen visserligen det nödvändiga, men inte det tillräckliga villkoret för en omvandling av basen i socialistisk mening. Nödvändigt, ty utan det fullbordas inte den yttre omvandlingen — otillräckligt, ty det förverkligar inte omvandlingen av basen helt och hållet. Av detta följer att det så kallade ”övergångssamhället” är ett samhälle där en stor del av det kapitalistiska produktions sättet ”håller i sig”, och det inte bara som en rest av det förflutna, utan som en inneboende form hos nuet. Det är ett samhälle där man fortsätter att grunda skillnaden mellan människor på det materiella ägandet av produktionsmedlen (inte det *juridiska* ägandet, utan det *administrativa*) och genom att hålla fast vid försäljningen av arbetskraft, som enda medel att överleva.

Det är denna punkt som kulturrevolutionen berör. Det förefaller oss därför som man måste ta den på orden, när den säger sig veta att den fortfarande för en antikapitalistisk kamp. En kamp vars mål är att genomföra en revolution av basen och överbyggnaden. Vi menar att man måste fatta den definition den ger av vad som måste besegras bokstavigt: De ”borgerliga förhållanden”, som ingalunda är ”ideologiska förhållanden” något som skulle innebära att de vore tomma projiceringar av materiella förhållanden som inte längre existerade, är i själva verket projiceringar av materiella förhållanden, som fortfarande är konkreta och reella.

Det förefaller oss som om det är i denna mening, som alltid i den sociala konfliktens glöd, kulturrevolutionen utgör ett obestridligt steg framåt i förhållande till de texter av Mao som nu anses som klassiker. Det gäller de texter som behandlar klasskampen i övergångssamhället: ”Om motsättningar” från 1937, och ”Det rätta sättet att lösa motsättningar inom folket” från 1957.

Den förstnämnda texten är starkt färgad av hegelianism (det är inte av en slump som den blivit referenslitteratur för prokinesiska exegeter som vidhåller just aspekten ”Mao mot Marx”). I den andra texten, som är mera utarbetad, gör Mao ånyo skillnad mellan motsättningar ”mellan oss och fienden” och motsättningar ”inom folket”. De första är antagonistiska till sin karaktär och de andra inte. Det här är nu något som medger en rent antistalinistisk tolkning, det blev också fallet i den polemik som följde 1956.⁴ Kulturrevolutionen återfann motsättningarnas materiella rötter (och således antagonistiska), kallade dem vid deras rätta namn — kapitalism — och grundade klasskampen och nödvändigheten av proletarietets diktatur på denna förståelse.

Beviset för detta är bland annat den sedan 1964 öppna polemiken om dialektiken som fördes a propos den tolkning som Yang Hsienchen gav den. En tolkning känd under de två formuleringarna ”en delar sig i två” och ”två förenar sig i en”. Kontroversen gällde hur man skulle bekämpa en stegvis och evolutionistisk uppfattning (dvs. Yang Hsien-chens överslätande uppfattning) av motsättningarnas karaktär, med en som betonade deras antagonistiska karaktär. Meningsskiljaktigheterna grundade sig på det faktum att en motsättning inte uttrycker ett läge av jämvikt, i sig ofullkomligt, utan också ett moment av oförsonlig antagonism. En antagonism som är drivkraften i den historiska process som leder till en punkt, där en lösning inte är möjlig annat än utanför de gränser inom vilka motsättningen uppträdde.

Men, varifrån kommer den oförsonliga karaktären hos motsättningen, om inte genom det faktum att den är rotad i ett materiellt givet, och alltså inte kan lösas i en ideologisk syntes? Man förstår bäst den materiella karaktären hos ”huvudmotsättningen” i kulturrevolutionens väggtidningar, där det berättas hur Maos tänkande gör det möjligt att klara av de mest skiftande praktiska problem. Det var för övrigt dokument som blev måltavla för den västliga kritikens gyckel. Men som Blumer⁵ mycket riktigt påpekade, är det lättare att förstå detta i väggtidningarna än i Maos teoretiska skrifter. Det var den materiella karaktären hos ”huvudmotsättningen” som det revolutionära medvetandets kamp ställde emot. Ett revolutionärt medvetande som i sin tur skapats av materiella förhållanden. Det handlade med andra ord om en hegeliansk dialektik som skulle ha fötterna på jorden.

Kulturrevolutionen ställde således på nytt, i hela dess vidd, problemet om det kapitalistiska produktionsättets omvandling. Den avskaffar den falska motsättningen i det gängse schemat ”bas—överbyggnad”. Kulturrevolutionen omvärderar innebörden hos en politisk revolution som inte åtföljs av en global social revolution. I korthet — den återfinner helt och hållet det marxistiska temat om den totala omvandling som socialismen innebär. Den ser således i övergångssamhället platsen för en ny fas av klasskampen, och det i ordets starkaste mening.

B. Ackumulationsmodellen

Den andra aspekten av det socialistiska uppbyggandets modell som diskuterades, var ackumulationsproblemet. Det politiska maktövertagandet har hittills alltid inträffat i de efterblivna länderna. Man har av det helt logiskt dragit den slutsatsen att övergången till socialism, och i synnerhet till kommunism, förutsätter en utveckling med en snabb uppbyggnad av den materiella basen. Det är något som på en gång uppfattas som en garanti för att överleva och som ett militärt betingad försvar mot främmande aggression.

Drivkraften i denna utveckling har i Sovjet varit industrialiseringsprocessen, där den tunga industrin har prioriterats. Huvudparten av investeringarna har alltså satts in i den industriella

⁴ För denna tolkning, se 'Racines idéologiques de la revolution chinoise', av Collotti och Pischel.

⁵ *Den kinesiska kulturrevolutionen*, PAN/Norstedt 1969.

sektorn och försett en del av arbetskraften (proletariatet existerade redan och arbetarklassen höll på att bildas) med verktyg och arbetsmedel. Investeringarna finansierades till stor del genom ett ”förskott” som bildats genom ackumulationen inom jordbruket.

De historiska skälen till detta val finner man i den leninistiska fasen i Sovjet på 20-talet.⁶ För närvarande, vilket även Bettelheim påpekar, visar det sig för övrigt i SUKP:s debatter (omkastningarna från Chrusjtjov till Brezjnevs nyligen gjorda deklarerationer) att den klyfta, som detta val skapat, mellan industri och jordbruk inte kunnat överbryggas. Motsättningarna mellan stad och landsbygd tycks, femtio år efter oktoberrevolutionen, inte med säkerhet kunna lösas, och man förutsäger inte längre en tidpunkt för en produktiv förening mellan industri och jordbruk. Tillväxttakten för de två sektorerna förblir olika och böndernas villkor är sämre än arbetarnas. Fortfarande är samhället delat, och inom den industriella sektorn blir skillnaden mellan intellektuellt och manuellt arbete alltmer markerad. Löneskalan och yrkesindelningen (d.v.s utbildningssystemet) återspeglar en arbetsdelning som inte bara är teknisk utan också social. Ur denna synpunkt sett, har inte någon genomgripande förändring av modellen för det socialistiska uppbyggandet skett från Stalins till Chrusjtjovs tid. Möjligen skulle man kunna säga att den andre tycks legitimera vad den förre ännu kunde betrakta som ett övergångsstadium.

De inhemska opponentererna gör i likhet med de kommunistiska kritikerna, officiella som i PCI eller dissidenterna som i Frankrike, inte några invändningar mot denna modell, utan tillskriver bristerna i det sovjetiska samhället ”efterblivenheten”. (Ett resonemang som man ofta driver till sin spets). Ursprunget till denna åsikt är en icke-dialektisk tolkning av det Marx säger om förhållandet mellan den ”historiska tillväxten” och ”revolutionen”. Det gäller i synnerhet Marx’ tes om att människan frigör sig, och återvinner sig själv, tack vare en omstörtning som sätts i verket vid höjdpunkten av det kapitalistiska produktionssättets utveckling. Och det i den meningen att det endast är då som produktionens kollektiva karaktär manifesterar sig.

För att tolka Marx på det tidigare nämnda sättet har man i det kapitalistiska produktionssättet infört en delning mellan en form (historisk, samhällelig, som kan vara föremål för politiska förändringar, vilka berör just ägandet av produktionsmedel och ägandeförhållandena i allmänhet) och en ”kärna” som inte är underkastad samhälleliga förändringar, utan endast ett kontinuerligt växande. Ett växande som förväntas förete de karakteristiska som uppnåtts av produktivkrafterna, och det som en följd av maskinens industriella utveckling. Den industriella utvecklingen, betraktad i sitt sammanhang, ses här som en positiv förutsättning, som inte besudlats av historien och följaktligen kan bevaras. Ur detta uppkommer tesen om vetenskapens och teknikens neutralitet och dess karaktär av ”goda i sig”. Detta förklarar också den övertygelse man har, om att det socialistiska uppbyggandet inte kan göras annat än med en modell för teknik och produktion, som kapitalismens ”industriella revolution”. Även om det sker med undantag för det nya som gäller de ”männliga förhållandena”, ägandet av arbetsmedlen och den samhälleliga fördelningen av produktionsresultatet. Härigenom accepterar man en ”konkurrens” om vilken man inte kan påstå annat än att den som förebild har det mest utvecklade kapitalistiska samhällena. I det avseendet finns det ingen skillnad mellan den sovjetiska, den europeiska socialistiska oppositionens, Kubas ledares eller andra u-länders uppfattning. (Kubas val av att koncentrera sina ansträngningar på sockerproduktion får inte lura oss. Det existerar inte en annorlunda industrialiseringsmodell på Kuba och inte heller ett nytt system för socialistisk ackumulation. Sockerproduktionen är inte en produktion som utförs av ”bönder”. Den är Kubas ”tunga industri”, ty även om produktionen delvis försiggår på landsbygden, så är sockret industriellt framställt.)

⁶ Blumer op.cit. (a.a.).

Kina har underkänt denna modell, först i sin praktik och sedan, genom kulturrevolutionen, i sina principer. Det skäl som förmått Mao till en brytning är uppenbart. Det är vissheten om att denna modell medför en upprepning i det oändliga av den kapitalistiska arbetsdelningen, en fördjupad skillnad mellan stad och landsbygd, mellan avancerade och efterblivna sektorer och en privilegierad situation för tekniskt och intellektuellt arbete i förhållande till manuellt. Den sovjetiska modellen uttrycker och förevigar således en mystifierande idé om arbetet. Även om det är en produktionsprocess som framgent blivit kollektiv och i vilken alla deltar. Principen ”åt var och en efter hans arbete”, för med sig en grundläggande tvetydighet i relationen till den ”likare” med vilken man mäter värdet i arbete.

Samtidigt förstärker man de samhälleliga rötterna till olikhet, när man tillåter dem att etableras inom sektorer i samhället som utvecklas ojämnt. Det som denna modell reproducerar av kapitalismen är inte ”rationaliteten” som man proklamerar. Det är slöseriet och förstörelsen av produktivkrafternas enorma möjligheter. Den sista punkten undgår ofta även kulturrevolutionens talrika deltagare, som i god tro försvarar den positiva karaktären hos en ”ideologisk” revolution. En revolution, som emellertid skulle offra den ekonomiska rationaliteten, effektiviteten, ”realismen”, som ansetts vara så positiva värden i det kapitalistiska produktionssättet.

Det är dock från detta som den maoistiska kritiken av den traditionella modellen av socialistisk utveckling utgår. I ett tal från 1956 förklarar Mao den irrationella och ineffektiva karaktären av den tillväxt som skulle bli följd av en utveckling av privilegierade sektorer. ”Visserligen”, sade han, ”måste man prioritera industrin. Men om man verkligen vill utveckla industrin, måste man utveckla jordbruket. Visserligen måste man prioritera den tunga industrin, men om man verkligen vill utveckla den tunga industrin måste man utveckla den lätta, etc.” Det handlar inte här om ett retoriskt konstgrepp för att ifrågasätta, utan som det visar sig, ett prioriteringsval. Det är beviset på den *irrationalitet*, när det gäller u-länderna, som den sovjetiska ackumulationsmodellens val av prioriteringar utgör, då den reproducerar kapitalismens ”tekniska målsättningar”.

Kulturrevolutionen kom att fördjupa denna kritik, när den lanserade slagordet: ”Man måste stå på egna ben”. Men redan tidigare hade man försökt med folkkommunerna och ”det stora språnget framåt”, inte utan farligt snabba försök att öka utvecklingstakten (fel som erkändes sedermera), att överbrygga klyftan mellan industri och jordbruk, genom *att maximalt utnyttja alla produktivkrafter, var och en på sin högsta nivå, utan att någon stod i vägen för de andra*.

Denna politiska linjes ursprung är det inte möjligt för oss att utforska inom ramen för denna artikel. Visserligen har Mao tagit hänsyn till Kinas särskilda förhållanden och bondemassornas betydelse, de som varit revolutionens förkämpar, när han avvisar den sovjetiska modellen som grundar sig på ett ”jordbruksförskott”. Denna förklaring tycks oss dock inte tillräcklig. Den skulle kunnat förmå Mao att göra det omvända valet, ett traditionellt val, som skulle ha inneburit uppmuntran till att bilda små egendomar. Ett val som tycks gälla som regel för den sovjetiska modellen för att lösa de spänningar, som fasen med tvångskollektivisering framkallade. Mao avvisade denna väg. Han är motståndare till Bucharins ”linje att gå fram med en sköldpaddas steg”. Han har i sikte en teoretisk och praktisk förening av ”proletariseringsprocessen” i Kina. Han förnekar heller aldrig tesen om proletariatets ledning av revolutionen. I avsikt att betona bondeproblemet säregenhet försöker han lösa det genom en oavbruten radikaliserings av klasskampen på landsbygden, genom en oförsonlig kamp mot ägandet, och genom det vågade försöket med att låta folkkommunerna leda jordbruk och industri. Hans ansträngningar för att säkerställa en ofantlig social omvandling av befolkningen genom att ”överföra” städerna till landsbygden, är inget annat än sociologiska aspekter. Men över allt detta (och i allt detta) finns en idé om att lyckas med en total utveckling, som tillintetgör den sociala olikheten ända till dess rötter genom att få samhället i dess helhet att göra framsteg. En olikhet som är resultatet av en

bestämd uppfattning om tillväxt, och som berättigar de prioriteringar som görs för vissa sektorer och som berättigar arbetsdelningen.

Ur detta kan anklagelsen mot tekniken, mot vetenskapen, mot kulturen och mot den ”borgerliga” skolan härledas. Mao blottlägger deras brist på neutralitet, deras inneboende uppgift, deras funktion, nämligen att reproducera och sprida en ojäm utveckling. Men han blottlägger också med starkt eftertryck de begränsningar och det slöseri som de drar med sig.

En ytlig tolkning av kulturrevolutionen kan tillfredsställa ambitionerna hos en europeisk ”revolutionär” aristokrati. Hos Mao kan man inte finna ett spår av sådana ambitioner och det kan man inte heller göra i kulturrevolutionens texter. Episoderna som rapporteras av Hsinhua, Det nya Kina och *Peking Review*, där man berättar om hur en grupp arbetare har lyckats tillverka syrgasbehållare, då teknikerna inte kom, eller hur en by hade lyckats bekämpa en skadelarv som hemsökte skogen genom att släppa lös parasitgetingar mot dem”, väckte förargelse i Väst. De förkastade nämligen ”vetandets objektivitet”, något som är heligt för oss. Men det som framträder i händelser av detta slag är inte en hänförelse i god mening som riktar sig mot vetenskapen. Det är snarare *ett annat bruk av tekniken och följaktligen dess förändring till det bättre, beroende på att man gör ett samhällligt annorlunda bruk av den.*

Även i detta fall är Maos dialektik strikt marxistisk. Det misshagar hans belackare och ännu mer hans vänner. Ty om det är sant att Marx betraktade kapitalismen som den mänskliga förhistoriens kröning och socialismen som dess tronarvinge, då är det lika sant att denna härstamning, hos Marx, är garanterad genom en nedbrytande förlossning. Det blir en omvandling från vilken ingenting undkommer, förutom den tekniska nivån på vilken den uppstår. När Lenin talade om kontinuitet och brytning a propos det borgerliga kulturella arvet, det överlämnade arvegodset, gjorde han det på ett likartat sätt. Lika väl som man kan få honom att säga det man vill genom isolerade citat, är det naturligtvis det han sagt om kontinuitet som de kommunistiska partierna, i synnerhet SUKP, fäster avseende vid. Mao och kulturrevolutionen betraktar den nedbrytande förlossningen, omvandlingen, ”die Umwälzung”, som skapelseprocessen för en ny ordning och för en effektiv rationalitet.

Denna uppfattning är mycket närmare den Marx hade när han i *Den tyska ideologin* skrev: ”I alla hittillsvarande revolutioner har man aldrig berört själva formen för verksamheten. Man har endast försökt att fördela verksamheten annorlunda ... medan den kommunistiska revolutionen angriper det sätt att vara verksam som hittills gällt”. I *Grundrisse* skriver han: ”Men vad är rikedomen i själva verket, när den trånga borgerliga formen förkastats, om inte totaliteten av behoven, förmågan, konsumtionen, och produktivkrafterna, sådana som de skapats under det allmänna utbytet? Vad är rikedomen om inte den fulla utvecklingen av människans herravälde över naturen? ... Vad är den om inte den oinskränkta utvecklingen av den skapande förmågan utan annan förutsättning än den tidigare historiska utvecklingen? ... I den borgerliga politiska ekonomin, och den produktionsepok som motsvarar den, förefaller människans fullständiga frigörelse från naturen som en total utplåning av henne. Processen av förtingligande framträder som en fullständig alienering och ett avskaffande av alla ensidigt bestämda mål. Den framträder som ett offrande av det egna målet, till förmån för ett mål som det endast står i ett yttre förhållande till.”

C. Ekonomiska och politiska ”prioriteringar”

Detta *destruktiva* element, som ett villkor för befrielse, ett förverkligande av människans natur, är den djupa innebörden i den revolutionära politiska praktiken och kan inte skiljas från uppbyggnaden av den materiella basen i socialismen. Detta är den tredje punkt, genom vilken Mao avlägsnar sig från den traditionella modellen och dess prioriteringsordning: först den materiella basen,

sedan förändringen av överbyggnaden, dvs förstörandet av de gamla mänskliga förhållandena, den ”sanna” socialismen, ”övergång till kommunismen” statens utplånande. Denna distinktion har man hållit intakt i den socialistiska uppbyggnaden av sovjetisk typ, vilket även ligger i linje med den typ av utveckling man valt: i själva verket medför en påskyndad industriell tillväxt i enlighet med den kapitalistiska, inte bara en allomfattande utan också en alltmer vertikal ledning — eftersom den innebär påtvingad handlingsval. På samma sätt medför en kapitalistisk teknik en viss hierarkisk arbetsfördelning, ett visst urval och en viss typ av förberedelse för de sociala rollerna. Även dessa är då hierarkiska och strängt uppdelade och innebär nästan naturligt — vi säger nästan, därför att det funnits ett kubanskt försök i annorlunda riktning — ett val av belöningar, sociala och materiella fördelar, som mångfaldigar samhällets stratifiering. Även i det samhälle, som kallar sig socialistiskt, framträder alltså på något sätt en arbetsfördelning och rolluppdelning, som inte bara följer yrkena, utan motsvarar en verklig maktdifferentiering. Denna hierarki är så direkt rotad i arbetsvillkoren och produktionsförhållandena att inget tal om ”hela folkets stat” eller proklamationer om ”slutet på proletariats diktatur” kan skymma den faktiska verkligheten, nämligen förstärkandet av statens vertikala och repressiva karaktär samt en permanent och tilltagande delegering av makten till statens representanter.

Även här är den fråga som ”kulturrevolutionen” berör sammansatt och dess lösning till synes paradoxal. Eftersom det inte är möjligt att undanröja ojämlikheten utan att undanröja dess materiella upphov, vilket Mao insåg redan vid upprättande av kommunerna, valde man en *annan* och motsatt modell för materiell utveckling. En modell, som innebar snabba och samtidiga språng framåt och en sammansmältning av produktivkrafterna. Och eftersom villkoret för denna omvandling av basen är en förändring av de mänskliga förhållandena och inte tvärtom, läggs huvudvikten åter vid det subjektiva, revolutionära ståndpunktstagandet och vid ett våldförande av utvecklingens naturliga drivkrafter — *sätt politiken främst*. ”Såväl för att detta kommunistiska medvetande skall få spridning bland massorna, som för förverkligandet av själva saken måste människomassorna förändras och förändras på ett sådant sätt, som bara kan ske genom en praktisk utveckling, en revolution. Denna revolution är alltså inte bara nödvändig för att den *härskande* klassen inte kan störtas på något annat sätt, utan också därför att den klass som *störtar* den bara genom en revolution kan få allt det gamla träcket från halsen och bli kapabel att bygga ett nytt samhälle från grunden.”

Hos Mao, liksom i dessa rader av Marx (ur ”Tyska Ideologin”, Zenits anm), gäller inte prioriteringen av politiken medvetandet som sådant; istället betonas praktiken såsom varande den enda kraft som kan krossa motståndaren och det som finns av motståndare hos oss själva, samt bygga upp en ny ordning. Men — och även här tycks oss ”kulturrevolutionen” missförstådd — denna praktik är inte specifikt inriktad på ideologiska omvandlingar och därmed inte specifikt av uppfostrande och deklamatoriskt slag. Den är inriktad på *materiella* förändringar, av status och av objektiva arbets- och maktförhållanden.

Härav dess vägran att se de båda momenten separat (först uppbyggandet av den materiella basen, därefter överbyggnaden), vilket uppenbarligen leder till en mer korrekt förståelse av förhållandet bas/överbyggnad, som ett oupplösligt helt, i stället för som åtskilda nivåer ovanpå varandra, som jag tidigare antydde. Härav avvisandet av ekonomismen, förkroppsligad i Liu Schao-chi, eller av en i grund och botten teknologisk syn på försvaret, förkroppsligad i Peng Teh-huai och försöket till en total omprövning av hierarkin, som villkor för en annan typ av produktiv och materiell utveckling.

Prioriteringen av politiken bör inte förstås som en de goda känslornas överlägsenhet gentemot den praktiska verkligheten — en tolkning som besynnerligt nog förekommer både hos de

revisionistiska partierna och bland sådana som kallar sig ”marxist-leninister”, bara med den skillnaden att de första ser detta som något negativt, de senare som något positivt. I ”politiken” och ”ekonomin” skiljer Mao symboliskt mellan två moment som hans politiska praktik förenar. Han frångår den utom-historiske ekonomen, skild från sina sociala bestämmingar, dennes självständighet och objektivitet och återger politikern hans roll som omvandlare av det strukturellt givna.

Sålunda utgår ”kulturrevolutionen”, som massrörelse, från universitet, vilket ses som platsen för urval till och reproduktion av ett hierarkiskt och ojämnt samhälle, och angriper den formation som föregriper den arbetsfördelning, som ärvts från det kapitalistiska produktions sättet och den kapitalistiska tekniken. Några månader senare ingriper den direkt i arbetsplatsernas organisation, exempelvis i Shanghai. Armén hade redan avskaffat gradbeteckningarna. Under hela sextiotalet var arbete i kommunerna obligatoriskt för alla arbetare och studerande i städerna. Kroppsligt arbete var en skyldighet för varje administratör och ledare.

I denna strävan, som i grund och botten alltjämt till sin karaktär var uppfostrande och medvetandegörande, inför kulturrevolutionen ett nytt moment, ett brott med inte enbart den givna rollfördelningen utan med rollerna själva. Det är inte längre studenternas sociala sammansättning som diskuteras, utan universitetets natur. Det är inte längre antalet timmar, som direktören bör tillbringa vid arbetarens maskin, som diskuteras — även om erfarenheten visat att utan ett permanent socialt tryck blir det inte många timmar, som direktören gör vid maskinen — utan förvaltningsapparaten i dess helhet och den stränga arbetsfördelningen i företagen.

Det gäller inte längre ”demokratiseringen” av de vertikala förhållandena i ledningen av den statliga verksamheten vad gäller ekonomi, företag och undervisning, utan den statliga verksamhetens natur. Att sätta politiken främst syftar till att rubba de mänskliga förhållandena i deras helhet, såsom de utgått från den tidigare historiska utvecklingen. Det är detta som, kanske felaktigt, har kommit att kallas införandet av ett stycke kommunism före den kommunistiska fasen. Egentligen är det vägran att underkasta sig varje objektivitet, som inte är det revolutionära uppsvingets.

D. Proletariatet och partiet

Denna annorlunda modell innebär slutligen ett annorlunda förhållande mellan partiet och massorna och en väsentligt annorlunda uppfattning av proletariatets diktatur. Man erkänner i allmänhet att detta samband ganska snabbt stelnade i de europeiska modellerna för den socialistiska uppbyggnaden och att följaktligen ”proletariatets diktatur” fick innebörden av en politisk diktatur, som avantgardet utövar för proletariatets räkning. Om det överhuvudtaget förts någon diskussion har den tagit sin början med frågan om orsakerna till detta stelnande, i vilken utsträckning detta varit följden av en revolutionens ”omognad”, som påtvingat avantgardet en centraliserad och auktoritär funktion, och i vad mån denna har motverkat sitt eget syfte.

Med de villkor, som förelåg vid oktoberrevolutionen (därom vittnar alla svårigheter under Lenins sista år, historien om sovjeterna och slutligen de hastigt växande motsättningarna inom den ledande gruppen i Sovjet), övertog partiet i verkligheten förvaltningen i dess helhet, ja *hela* det politiska initiativet, och upprättade ett förhållande till massorna, som i de högsta ögonblicken blev till ett djupt samförstånd, dock utan att partiet vare sig mottog eller gav något mandat och på det hela taget utan en kontroll, som gick utöver den interna dialektikens horisont — även denna avslutad under Stalinperioden.

Den typ av materiell omvandling, som kom att tillämpas i det sovjetiska samhället, övergången från krigskommunismen till NEP, från NEP till industrialiseringen, sedan till kollektiviseringen

av jorden, förstärkte utan tvivel den auktoritära karaktären hos förhållandet mellan partiet och massorna.

För att än en gång återvända till det mest uppenbara exemplet, så kunde den stränga beskattningen av bönderna, för att möjliggöra ackumulationen, inte ske utan ett visst tvång, där klassbestämningarna inte var klart urskiljbara, eftersom det inte bara handlade om en hård kamp mellan jordlösa och jordägande — som i Kina — utan om ett totalt underordnande av jordbruket i dess helhet under den industriella ackumulationen.

Jag har redan talat om vilka följder, vad gäller maktförhållanden mellan människor, som uppstod genom att man accepterade den organisation av arbetet som den industriella maskindriften historiskt skapat. Denna kunde inte annat än återspeglas — även om nivåerna uppenbarligen inte överensstämde — även i det politiska toppstyret och rent av leda till en spänning mellan två strukturer, båda lika toppstyrda, ekonomins och partiets. (En spänning som sedan blivit en del av den aktuella diskussionen om ”reformerna”.)

Det val som Mao gör 1957, och som utgör hans svar på det stalinistiska samhällets kris, syftar även det logiskt mot en ny öppning i förhållandet parti—massa. Men han baserar den inte så mycket på en intern demokratisering (inte ens med hans klassiska variant — *masslinjen* — som fortfarande har den begränsade karaktären av en omfattande konsultation av basen) som på en kraftig förskjutning av den *verkliga* makten. Igångsättandet av kommunerna (på en gång produktiv, administrativ och politisk organisation) utgör ett försök att förankra en total omfördelning av makten i samhället, en påskyndad sammansmältning av bondens och arbetarens sociala roller.

”Kulturrevolutionen” är ännu radikalare, och förändrar innebörden av den politiska kampen till att gälla den sociala basens huvudroll: ”i den stora proletära kulturrevolutionen kan massorna endast befria sig själva och man bör inte på något sätt handla i deras ställe”, lyder den fjärde punkten i centralkommitténs resolution från augusti 1966, som markerar segern för Maos linje.

Slutligen, denna fas av ”kulturrevolutionen” avslutas med en kongress som blir ett nytt parti-grundande, i vilket delegaterna nomineras på öppna massmöten, på samma sätt som under ”kulturrevolutionens” hela förlopp kadrer, strukturer och partimedlemmar förkastas och återställs, inte i en intern uppgörelse utan vid bildandet av ett avantgarde i kampens själva hetta.

Men vad är orsaken till detta val? En ”spontanistisk” läsning av Mao, i den mening man idag lägger i ordet, håller lika litet som europeiska maoistiska gruppers försök att bortse ifrån ”kulturrevolutionens” förlitan på massorna för att enbart rikta uppmärksamheten på återskapandet av det revolutionära partiet. I verkligheten utgör förlitan på massorna ”kulturrevolutionens” eget och väsentliga kännetecken samt utgör den grundläggande skillnaden mellan denna och tidigare faser av Maos politiska kamp.

Dessa har alltså avgjorts inom partiet, inbegripet kampen för kommunerna, korrigeringskampanjen och kampen för socialistisk fostran. När Mao med sitt ståndpunktstagande den 5 augusti, alltså ”Det är rätt att göra uppror!” och ”Bombardera högkvarteret!”, valde att förflytta kampen utanför partiet visste han mycket väl att detta val radikalt förändrade partiets plats i samhället — hur kampen skulle sluta. Fastän partiet fick behålla sin ledande funktion — som anges i inledningen i den ”lilla röda” — förvägrades det att härleda legitimitet från sig självt, att vara en politisk krets ”a priori” i förhållande till det sociala varat, och att vara självreglerande.

I det ögonblick som massorna kallas, inte bara till att bedöma partiet utan också till att bekämpa det, återför Mao det politiska subjektet in i samhället och återställer partiet som proletariats ”instrument”, istället för ett i viss mening externt uttryck för proletariats. Därmed poängterar han med klarhet närvaron och vikten av en dialektik mellan massorna och de politiska representan-

terna, där tyngdpunkten ligger hos massorna.

Även i detta fall är tillvägagångssättet i grund och botten marxistiskt, på samma sätt som det under den kinesiska revolutionen återkommande temat om kommunen. Det är marxistiskt i betydelsen av *permanent återförankrande av det politiska medvetandet i det materiella*.

Vad är det egentligen som gör att kulturrevolutionens” uppgörelse inte kan ske inom partiet, alltså inom en politisk krets, som är socialt definierad och själv en social grupp? Förvisso var partiet i sin struktur och i sitt medvetande om sig självt präglad av den roll det historiskt fått inom den sovjetiska modellen för socialistisk uppbyggnad. Och det är för detta som Liu Shao-chi anklagas, hans gradualistiska uppfattning om klasskampens utveckling och hans auktoritära uppfattning om partiet, vilka tillika är två sätt att sätta parentes kring proletariatet som social huvudperson.

Omvänt kan en ytterligare fas av social revolution inte annat än direkt stödjas av den, som är den sociala bäraren av en sådan revolutions intressen. Inte för att den fattige bonden är den renaste och minst fördärvade, utan därför att han är den mest egendomslöse - proletären, den ”utan produktionsmedel”⁷ — och även säkre sociala agenten. Det räcker i själva verket för honom att se sina verkliga villkor för att ta politisk ställning.⁸

Hela tyngdpunkten i ”kulturrevolutionen”, som Mao ser den (en viss typ av ”kulturrevolution”, ledd av partiet, alltså kontrollerad, var även de andra beredda att acceptera) ligger således i att man drar fram verkliga sociala motsättningar, riktar strålkastaren mot deras företrädare, fördömer dem som slätar över motsättningarna och allt det som även i det folkliga medvetandet — som indirekt följd och reflex av ett mystifierat medvetande — tenderar att översläta dem. Det tycks oss, tvärt emot alla idealistiska tolkningar, inte råda något tvivel om den materiella grunden för Maos linje, som ställer diskussionen om parti — massa och avantgarde — bas på fötter.

Däremot uppstår en mer komplicerad fråga, och det är att Mao här i grund och botten avvisar temat och argumentet om revolutionens ”omogenhet”, alltså som medvetenhet, varifrån alltid teorierna om det externa avantgardet härletts. Man avvisar detta resonemang eller ställer åtminstone frågan på ett annat sätt. Ty han identifierar i den egendomslöse och i medvetenheten om att vara egendomslös och utsugen, vid vilken nivå som helst av produktiv-krafternas utveckling, det objektivt antagonistiska elementet, revolutionens huvudperson. Och hos denne söker han förankra hela den sociala utvecklingens process. Således inte enbart, vilket framgick tidigare, för att förhindra att samhället uppdelas i utvecklade och efterblivna zoner, utan också att endast den efterblivna zonen tillåter den framskridna sektorn att helt igenkänna sin egen mekanism och sin egen roll, på samma sätt som det endast från den framskridna delen är möjligt att tyda mekanismen hos den efterblivna delen, som lämnats efter av utvecklingen.

Framgår inte här tydligt förbindelsen med Kinas internationella linje och på samma gång skillnaden mellan Maos internationalism och ”Tredjevärldismen” — i framhållandet av den *enhetliga* naturen hos kapitalismen i dess imperialistiska fas? Mao avlägsnar sig från Marx’ tes att kapitalismen skulle ena världen genom att göra den homogen; imperialismen enar genom att skapa och vidmakthålla underutvecklingen, således motsatsen till en homogenisering. Men då är det inte längre bara fråga om ”försening”. Det finns inte längre något ”före” och ”utanför” världskapitalismens ackumulation: allt utgör en del av denna. En proletarisering i världsskala pågår, och över väldiga områden av världen hopar sig och frambryter de antagonistiska motsättningarna.

⁷ Se introduktionen i *La cultura di Mao*, KH Fan red, La Nuova Italia, 1968.

⁸ Se Joachim Schickel, *Grande muraglia*, grande metodo, D. Donato.

Men även fronten växer fram, i en enda kamp, i vilken ”landsbygden” inte längre är den efterblivna delen, i behov av tillväxt, av ett mellansteg, en övergång till ett borgerligt demokratiskt stadium. Den är redan uttrycket för världsproletariatet. Inget område är längre ”omoget” för revolutionen. Ingen proletär, i staden eller på landet, kan hållas utanför — att göra en revolution baserad på massorna är inte bara nödvändigt utan möjligt.

I Marx' fotspår

Kulturrevolutionen bryter således med vissa grundläggande hypoteser, som varit bestämmande för uppbyggandet av övergångssamhällena i Europa. Väsentligen berör detta brott en punkt: nödvändigheten av ett radikalt avvisande, ett oupphörligt ifrågasättande av de historiskt kontinuerliga element, som den kapitalistiska eran lämnar i arv till senare epoker. Det nya består med andra ord i att tolka revolutionen som ett sönderbrytande, vilket åtföljs av ett uppbyggande av ett nytt samhällsligt vara. Inte som det blotta införandet av en ny styrelseform för det gamla samhället. Det handlar inte endast om ett politiskt val utan också om ett teoretiskt. Vilken är då den plats Mao intar i den kommunistiska rörelsens tradition? På vilken punkt härstammar Maos tänkande från denna tradition och på vilket sätt innebär det en brytning med den?

Detta är inte en historisk fråga, även om en detaljerad studie över Mao Tse-tung tänkandets rötter ännu återstår att göra. Det är i stället en politisk fråga. I Europa ger anhängarna av olika maoistiska riktningar skilda svar på denna fråga. Det vanligaste svaret undertrycker så att säga problemet. Maoismen skulle enligt detta inte vara något annat än en ”återfunnen stalinism”, vilken i sin tur skulle vara ”den sanna leninismen”. För att kunna påstå detta fordras en nästan övermänsklig ansträngning. Det fordrar att man förnekar en rad fakta, som inte bara är av teoretisk utan också historisk art. En ansträngning som görs av vissa marxist-leninister, som har ett förtvivlat behov av att förklara krisen i arbetarrörelsen i Väst som orsakat av ett ”rent förräderi”. Häri finner de en näraliggande lösning: en återgång till det som skulle varit de kommunistiska partiernas revolutionära omutlighet, så länge som de utvecklades under den Tredje Internationalens ledning. Vad i denna epok det kan ha varit som fullbordat revolutionens konkurs i Väst, spelar ingen roll. Det som är nödvändigt för dessa marxist-leninister, det är att bespara sig att utforska de verkliga rötterna till revolutionens försening i Väst. Det är att bespara sig mödan att analysera sammansattheten hos en historia och hos en sociopolitisk formation, som ännu väntar på en för dem utarbetad strategi. Det som är viktigt för dessa marxist-leninister är alltså att finna en genväg och samtidigt försäkra sig om en borgen: Kinas segerrika existens.

”Tredje-världsriktningen”, som emellertid är på tillbakagång, uttrycker en likartad osäkerhet. Mao skulle enligt dem vara de fattigas revolutionsteoretiker. Kina skulle inte vara mycket olika Kuba eller andra afro-asiatiska länder, och skulle vara världens sista hopp. Revolutionens problem har förskjutits till att gälla u-länderna, för vilka Väst, skamset och fördömt, inte skulle kunna erbjuda något annat än en modig och förtvivlad solidaritet.

Hur olika de två positionerna än må vara har de något gemensamt, något de emellertid lustigt nog delar med de kommunistiska partierna. Det är försöket att avlägsna den kinesiska erfarenhetens lärdomar från en i dag existerande verklighet. För att göra det griper man tillbaks i tiden och framställer den som en ren upprepning av något som redan skett, eller framställer den, i rummet, som sanningen om en annorlunda värld. Kulturrevolutionen skulle inte existera som ett förnyande och levande teoretiskt bidrag till arbetarrörelsens teori och till vår samtida historia.

Det finns en tredje tolkning som gjorts nyligen. Det är den som de grupper och specialister gjort

som åberopar sig på maoismen och därvid betonar aspekten av fullständig förnyelse.⁹ Erfarenheten skulle inte endast vara en annan än den stalinistiska, vilket är riktigt, utan den skulle faktiskt vara det historiska resultatet av både leninismen och marxismen. Den skulle vara den oundvikliga effekten av en lineär utveckling av den eurocentriska marxismen, vilken inte kunde annat än hamna i en återvändsgränd. Marx, som betraktade kapitalismen som en historiens kröning, skulle ha uppfattat revolutionen som ett enkelt nedbrytande av de hinder, som stod i vägen för produktivkrafternas utveckling. Hinder som faktiskt inte var mer än ett enda: det privata ägandet av produktionsmedlen, som är orsaken till atomiseringen, anarkin och slöseriet i produktionen. Socialismen skulle inte vara annat än en anpassning till en ram inom vilken produktivkrafterna från den utvecklingsgrad de uppnått, skulle kunna tillväxa tack vare en organisk plan, som är centraliserad, vertikal, auktoritär och förbunden med ett enda och allmänt ägande. Till och med under socialismen, skulle en motsättning i samhället uppträda, men i stället för att grunda sig på antagonismen mellan privat ägande och försäljning av arbetskraft skulle den vara grundad på den motsättning, eller snarare den serie av motsättningar, som förhållandet mellan styrda och styrande skulle utgöra. Mao skulle, tack vare kulturrevolutionen ha krossat sammanhanget i detta schema, och avslöjat den makt dualism som finns implicit i tesen om ”hela folkets stat”. Men för att göra detta, menar dessa grupper, skulle Mao ha ställt klassbegreppet utanför produktionsförhållandena. Han skulle därvid ha sammanbundit principen i en allmän teori om motsättningen, som skulle visa sig i alla tänkbara historiska samhällen. Varför skulle denna tolkning av maoismen svara mot de problem klasskampen i Europa ställer? Jo, därför att det just skulle vara i Europa som kapitalismen passerat den anarkistiska fas om vilken Marx talade. Kapitalismen skulle redan vara organiserad i en total plan, och skulle ha löst den grundläggande motsättningen mellan ägandesystemets anarki och produktivkrafternas utveckling. Det väsentliga i konflikterna skulle med andra ord inte längre försiggå på produktionens nivå, utan inom sfären av maktförhållanden. Inom denna sfär skulle Maos teori om klasserna få en särskild aktualitet, och den skulle vara ett värdefullt tolkningsinstrument.

Det man kan kritisera denna uppfattning av maoismen för, är inte så mycket dess idealistiska karaktär (åtminstone om man med att vara materialist menar att man sammanbinder de historiska processerna med produktionsförhållandena, en idé som vi gärna vill hålla fast vid). Det man kan förebrå denna uppfattning är att den håller sig till en tolkning av Marx (och av Lenin) som är direkt kalkulerad på ideologin hos det stalinistiska samhället historiska erfarenhet, men också på det i denna ideologi som är dess raka motsats: revisionism. Eller med andra ord att reducera revolutionen till en icke privat ledning av produktionsmedlen och av alla de produktivkrafter man övertagit från kapitalismen.

För att gå med på en sådan reduktion, måste man i så fall bortse från den djupare innebörden i Marx tänkande. Han berör dock inte så mycket historiens kröning som dess omvandling och uppfattar revolutionen som en fullständig förstörelse av det gamla och ett radikalt annorlunda uppbyggande av förhållandena mellan människorna. Men då måste man bortse från Lenin och också från Stalin. Hos den förre upplevs inte förhållandet mellan brytning och kontinuitet som en akademisk fråga, utan som en fråga om den fullständiga omvandlingen av kapitalismen i Ryssland. Hos Stalin däremot kvarstår detta förhållande som en olöst motsättning mellan en voluntaristisk attityd och den *materiella* utvecklingens järnhårda lagar. Han godtog detta därför

⁹ Före revolutionen, Jack Belden och Edgar Snow, respektive, *La Chine ébrante le monde*, Gallimard 1965 och *Red Star over China*, Grove Press, 1961, och efter revolutionen, KS Karol *La Chine De Mao* och Jan Myrdal, *Rapport från kinesisk by*, Pan, har pekat på betydelsen av metoden för politiskt uppbyggande, som är att 'ta fram bitterheten'. Partiet bildas genom att lära de fattiga 'berätta om sig själva', d v s att *se sig själva* och att upptäcka hur oacceptabla deras villkor är.

att förhållandet tycktes påtvingat av den historiskt ärvda situationen, och detta i ett efterblivet land. Men också av den kapitalistiska mekaniseringen och arbetsdelningen.

Om Mao på ett radikalt nytt sätt kan ställa upp ett alternativ, är det för att *han lämnar denna typ av utveckling*. Han kan göra det bland annat därför att den under 50-talet redan befann sig i en kris och därför att den blev ännu farligare genom de katastrofer, som dess tillämpning skulle kunnat leda till i ett land som var ännu mer efterblivet än Ryssland. Om maoismen således har givit oss nyckeln till den dominerande mekanismen i övergångssamhället, är det just därför att den har insett att det kapitalistiska produktions sättet överlevde i detta t o m efter det att det privata ägandet av produktionsmedlen undertrycktes. Han har med andra ord bedömt de socialistiska samhällena i Europa på ett marxistiskt vis, inte utifrån den bild de gör av sig själva, utan genom att se dem sådana som de är. Han gör det genom att strikt anknyta till den marxistiska ”läsningen” och inte genom att lösgöra sig från den. Samtidigt inser han den djupa innebörden av det leninistiska kravet på omvandling. Han återerövrade inte dessa båda insikter genom en lättköpt teoretisk seger, utan ur hettan i en ännu pågående social konflikt. Beslutsamt satte han dem åter i ljuset och underkastade dem massornas prövning i en politisk strid.

Vad skulle det innebära att tömma Maos tänkande på dess huvudsakliga materialistiska karaktär och stelbent identifiera materialismen med ekonomismen, som Andra Internationalen. Vad är det för mening med att tillägna sig ett halvidealistiskt och halvsociologiskt betraktelsesätt med ett flöde av motsättningar i vilket man med visshet inte skulle kunna bestämma antagonismen, annat än genom en abstrakt idé om friheten eller genom en rousseansk bild av människan. Denna ständiga frestelse att reducera revolutionen till ett enkelt uttryck för viljan, pekar ånyo på en oförmåga att förklara kapitalismens kris genom en analys av systemets materiella motsättningar och att man ständigt ställer en socialistisk lösning i Väst på framtiden. Vi kommer inte att kunna undvika en uppdelning mellan å ena sidan en anpassning till den reella processen, som endast upplevs som en underkastelse under kapitalismens kompakta ogenomtränglighet och osårbarhet och å andra sidan ett politiskt handlande som helt och hållet överförs till överbyggnaden genom maktlöshet. En uppdelning som verkar regelbundet i arbetarrörelsen sedan 20-talet. Maximalism, reformism och öppet klassamarbete eller tvärtom en ryckig och nejsägande voluntarism är bara olika former för detta nederlag.

Om kulturrevolutionen har något viktigt att säga oss så är det just därför att den ger oss möjlighet att göra slut på denna uppdelning. Självfallet måste alla nödvändiga bestämmelser göras när den överförs till en historiskt annorlunda ram. Denna uppdelning har inte skett genom tröghet eller svaghet. Det beror på att i våra samhällen uppträder det kapitalistiska produktions sättet i sin mest kompakta fas vid en tidpunkt då detta system mer än någonsin tycks behärska anarkin i produktionen, tack vare en serie socialiseringar av ägandet som Lenin klart förutsett. Men det är också en tidpunkt då den imperialistiska utvecklingen, icke utan världsomfattande konflikter och brytningar, lett till ett uppbyggande av nya enheter och kompensationsmekanismer och en tidpunkt då den kan sprida sina egna interna kriser.

Det är riktigt att motsättningen mellan produktivkrafter och privat ägande av produktionsmedlen inte längre förmår utlösa en explosion. I så fall, ställs då inte problem av samma slag i övergångssamhällena, problem som Mao har kunnat förutse och därmed undvika? Utvecklas då inte motsättningar som inte längre till sitt väsen eller i huvudsak ställer det allmänna ägandet mot det privata ägandet av produktionsmedlen? Ser vi inte det kapitalistiska produktions sättets sammanfattighet och helhet och dess förmåga att fortleva konkret och ser vi inte de följdverkningar som det har på medvetandet och på kulturen, just då när man överför motsättningarna från ett kvantitativt till ett kvalitativt plan och när man på nytt föreslår en fullständig tillägnelse av det mänskliga

arbetet genom att bryta sönder hela det existerande systemet?

Om allt detta är riktigt, är den lösning som föreslagits av Mao skild från den leninistiska epoken. Medan Lenin verkar inom ramen för en efterbliven kapitalism så är Maos problem tvärtemot vad man föreställer sig mindre själva underutvecklingen än modellen för övergångssamhället. Modellen, sådan som den utvecklats i Sovjetunionen och hotar att upprepas i Kina.

På denna punkt rör hans metod och hans kritik en avancerad och sammansatt formation, i vilken vi återfinner en härva av produktivkrafter och produktionsmekanismer väl jämförbara med dem som man kan iakttaga i de utvecklade kapitalistiska samhällena, och som ställer liknande problem, trots skillnaderna i politiska och historiska sammanhang. Kort sagt, i det underutvecklade Kina försiggår den sociala konflikten på samma nivå som i de utvecklade kapitalistiska länderna. De motsättningar som karakteriserar dessa två samhällstyper kan inte överskridas vare sig där eller här, annat än genom en snabb utveckling mot kommunismen. Alla andra val hotar att leda till en återgång. Detta är lika sant för vårt samhälle som för övergångssamhället, ty även för oss har varje mellansteg blivit en omöjlighet. Vi befinner oss framför ett val: antingen att göra total revolution eller godta omöjligheten av varje delförändring i en kapitalistisk struktur som blir alltmer kompakt och allomfattande.

Ur denna synvinkel innebär den kinesiska erfarenheten ett grundläggande ifrågasättande av den traditionella strategin för arbetarrörelsen i väst. Den förser oss med nyckeln till att förstå Tredje Internationalens nederlag och dess reformistiska eller "frontistiska" försök. Den hjälper oss att begripa sammansattheten hos de "socialistiska" samhällena genom att överskrida de stalinistiska eller de revisionistiska tolkningarna. Slutligen avslöjar den den objektivt kontrarevolutionära karaktären i de band som förenar den kommunistiska rörelsen i väst med Sovjets nuvarande inriktning.

Men kulturrevolutionen fördömer också med kraft alla vänsteristiska tendenser, som inte befinner sig på den sammansatta nivå dit den själv har nått. De problem som den ställt på dagordningen är inte förenliga med vare sig den extremistiska fraseologin eller med alla försök att lättvindigt återgripa på de ärorika scheman som tillhör en förgången historisk epok. Den revolutionära vänstern måste för närvarande fortsätta ett praktiskt och teoretiskt uppbyggande av stor omfattning. Det som framför allt är viktigt är att denna nödvändighet, för första gången sedan tjugotalet, har påtvingats oss av en verklig rörelse som opportunisterna inte kan bromsa och som "extremisterna" inte kan göra anspråk på att framkalla. Denna rörelse har uppstått ur materiella motsättningar, utbrott som uppstått under loppet av kapitalismens utveckling. I maj 1968 fick denna rörelse sitt kraftigaste uttryck och det är inte slump att Kina, som då genomgick en period av våldsam inre kamp, genast förstod och igenkände denna rörelse.

Översättning: Stockholmsredaktionen med benäget bistånd av Anders Ehnmark.

Charles Bettelheim: Brev om Mao

Rossana Rossandas artikel om maoismen som ursprungligen publicerades i tidskriften *Il Manifesto* (se ovan) föranledde Charles Bettelheim att skriva ett brev till tidskriften (som publicerades i jan-feb.-numret 1971), där han försökte utveckla Rossandas synpunkter. I sin text intar Bettelheim en kritisk inställning till Lenins *Vad bör göras?*, som han anser sätter teorin över praktiken – en ”kautskiansk teori” som korrigerades av Oktoberrevolutionen, men som stalinismen sedan återinförde. Mot detta ställer Bettelheim Maos masslinje.

Charles Bettelheim (1913-2006) var professor i nationalekonomi vid Sorbonne-universitetet i Paris och har skrivit ett flertal böcker om övergången från kapitalism till socialism. Han var en entusiastisk supporter av Maos Kina, men efter Maos död blev han alltmer kritisk mot den väg som landet styrde in på under ledning av Hua Guofeng och Deng Xiaoping.

På marxistarkivet finns flera texter av honom (se [Charles Bettelheim](#))

Den följande artikeln publicerades i svensk översättning i *Zenit* 4-1971 // MF.

Jag har med stort intresse läst artikeln ”Maos marxism”. Det förefaller mig som om den tar upp fundamentala punkter för karaktärstiken av det som enligt min mening är riktigt att kalla marxismens ”tredje etapp”.

Särskilt viktigt tycks mig ifrågasättandet av en viss uppfattning om sambandet mellan ekonomisk bas och politisk och ideologisk överbyggnad. När Yves Duroux kritiserade denna uppfattning 1968, kallade han den ”företagsmodellen”. I själva verket är en sådan modell inte mer än en metafor, som har möjliggjort (och möjliggör) utvinnandet och ordnandet av vissa analysföremål; på det sättet har den varit användbar. Men den har ingen teoretisk grund eller bärighet. Och när man försöker få den att fungera teoretiskt (alltså utöver de deskriptiva gränser som är dess egna¹ råkar man ut för farliga ideologiska konsekvenser, som skymmer den dialektiska och historiska materialismens fundamentala principer.

En av de faror som uppkommer genom en pseudoteoretisk användning av denna ”modell”, och av de beroende- och självständighetsförhållanden mellan bas och överbyggnad som denna låter påskina, är att modellen förutsätter existensen av en ”bas” som drivs av en ”egen dynamik”, som skulle kollidera med ”motståndet” hos en ”överbyggnad” existerande utanför basen och oberoende av den. På det sättet isolerar denna modell ett ”ekonomiskt utrymme” och tillmäter det på samma gång den avgörande betydelsen, men inte i samma mening som Marx gör ekonomin till den i sista hand avgörande faktorn, utan istället i den borgerliga ekonomins mening — vilken på sitt sätt återspeglar erfarenheten av kapitalets självreproduktion — genom att urskilja ”behovens och rikedomens sfär” och tillmäta denna den avgörande betydelsen. Och det är av det skälet som man med utgångspunkt från denna modell luras att tro att utvecklingen av produktivkrafterna i och för sig ”garanterar” omvandlingen av produktionsförhållandena: Man glömmer det väsentliga — som är klasskampen.

¹ Som varje metafor är den dubbeltydig och därför vidöppen för olika uttolkningar. Man kan använda den bara om man känner dess begränsning och således inte blir dess fånge. Sålunda kan Mao Tsetung vägra att invänta det mytiska ögonblick då produktivkrafterna nått en sådan nivå att det blir 'möjligt' att genomgripande omvandla överbyggnaden. Den stalinistiska praktiken å andra sidan tar metaforen bokstavligt och uppskjuter oavbrutet omvandlingen av de ideologiska förhållandena till en kommande fas; på det sättet hindrar man massornas revolt mot auktoritetens och underkastelsens förhållanden, kommandots och lydnadens, inom vilka den kapitalistiska produktionens förhållanden återskapas.

Det tycks mig utom diskussion att ”företagsmodellen” haft en avsevärd tyngd i kampen och erbjudit ett sken av vetenskaplighet åt diverse tendenser som utger sig för att vara marxistiska. Implicit och explicit, så opererar modellen såväl i den socialdemokratiska ideologin som i den stalinistiska politiken. Den föresvävar även dem för vilka kapitalismens utveckling och ekonomiska kriser i och för sig, nästan spontant, leder till den socialistiska revolutionen. En ”ekonomisk katastroflära” av denna typ var inte främmande — och inte av en tillfällighet — för III:e internationalens teori och praktik, och låg bland annat till grund för den likgiltighet som denna visade för nazismens framväxt.

I själva verket kan man återföra ”företagsmodellen” på det feuerbachianska paret ”individer och deras krafter — existensvillkoren”, som översätts till ekvationen framsteg — hinder. Den första delen av detta par (som motsvarar ”produktivkrafterna”) framstår som den enda motorn istället för klasskampen. Denna modell hänvisar till en viss *typ av förhållande* men innehåller inget uttryckligt begrepp om vad den är bunden till. Den hänför sig således snarare till en referensram än till en teori; det är därför som, med utgångspunkt från modellen, en ”ideologisk” uppfattning om framstegen kan grundas.

Apropå Marx-citatet från *Inledningen till Till kritiken av den politiska ekonomin* förefaller det mig ändå nödvändigt att precisera att, även om texten inte säger det uttryckligt, produktionsförhållandena här inte förstås kort och gott som förhållanden ”mellan människorna” (vilka kunde reduceras till intersubjektiva förhållandena) utan som förhållanden som spänner mellan människor å ena sidan och produktionsmedel å den andra. Detta är för visso Marx’ hypotes som även andra texter visar. Å andra sidan betecknar termen ”överbyggnad” här de ”politiska och juridiska” förhållandena vilka som bekant för Marx utgör ”formerna”. I texten specificeras ideologin som ett ”sammanhang av former” — några rader under talas det just om ”ideologiska former”. Men sammanhanget av dessa former uttrycks på grundval av ”produktionsförhållandena”.

Klasskampen under proletariatets diktatur

Lika viktig, och direkt förbunden med den föregående, tycks mig tesen om närvaron av kapitalistiska produktionssätt i övergångssamhället. Jag tror — och jag har försökt att visa det i några tidigare arbeten — att denna tes är avgörande för teorin och praktiken i ”kampen mellan de båda klasserna” och ”mellan de båda vägarna”. Som jag ser det skulle det vara intressant att formulera den tesen delvis annorlunda än ni gör, och säga att proletariatets diktatur och undertryckandet av det privata ägandets juridiska form *inte räcker för att krossa det kapitalistiska produktionssättets fundamentala strukturer*, och att detta krossande — alltså även av de former och ideologiska praktiker som motsvarar dessa fundamentala strukturer — just är målet för klasskampen i den proletära diktaturens fas. Riktigheten av denna tes, bekräftas bland annat av den roll som den ”primitiva ackumulationen” spelat: Denna uppfattades i Sovjetunionen som ett medel för den ”socialistiska uppbyggnaden” men konsoliderade i verkligheten alla de kapitalistiska strukturer, som alltjämt existerade i samhällsformationen efter oktober. Det är även riktigt att understryka att Mao tenderar att avvisa ”temat och argumentet om revolutionens omogenhet (...) varifrån alltid teorierna om det externa avantgardet härletts”. Som jag ser det måste man gå längre än denna formulering eftersom Mao Tsetung gör något mera än att ”tendera” att avvisa temat och argumentet om revolutionens omogenhet och om nödvändigheten av ett *externt* avantgarde.² Ett

² Bettelheim baserar sig på den franska översättningen i *Les Temps Modernes* från december 1970 — januari 1971: 'la démarche de Mao tend, en fait, a en finin avec le thème de l'imaturite de la révolution', medan den italienska texten lyder Mao, *in sostanza, liquida il tema e la giustificazione della immaturità della liquidazione*. Zenits översättning: 'Mao här i grund och botten avvisar temat och argumentet om argumentet om revolutionens

externt förhållande är absolut oförenligt med Maos uppfattningar och till detta skall jag återvända. Ett sådant förhållande innebär i verkligheten inte ett dialektiskt förhållande av teori och praktik utan ett åtskiljande och teorins dominans över praktiken, som återskapar de härskande klassernas strävan att upprätta och bemäktiga sig teorins monopol. Mao Tsetung liksom Marx erkänner tvärtom att teorin alltid följer praktiken, även om den är nödvändig för praktikens omvandling. Parollen ”från massorna till massorna” uttrycker på den politiska nivån kravet på politikens *primat*. Detta krav har även det skymts av en viss tradition, för vilken den tyska socialdemokratin, även före 1914, och Kautsky i synnerhet, varit de mest konsekventa företrädarna. Enligt min mening kan man söka rötterna till ett visst sätt att se förhållandet mellan parti och massa (ett sätt som naturligtvis har precisa sociala historiska rötter) i övergivandet av praktikens primat. Jag vill tillägga att några av Lenins formuleringar i *Vad bör göras*, nämligen när han uttryckligen refererar till Kautsky, tycks sätta teorin över praktiken och partiet över massorna. Den leninistiska praktiken liksom senare texter av Lenin, korrigerar dessa formuleringar, men just de har istället lyfts fram av den stalinistiska praktiken, som just sätter partiet över massorna och gör det till en styrande instans som tänker ut all sanning och all visdom.

Det förefaller mig också viktigt, att som ni gör, dra en mycket klar gräns mellan de uppfattningar som Mao Tsetung har och de ”tredjevärdistiska” tendenser, som i de så kallade ”underutvecklade länderna” ser marginella företeelser, ”lämnade åt sidan av utvecklingen”, i grund och botten förseningens fenomen, medan dessa är *produkten* av den imperialistiska dominansen, som har *omvandlat* och *integrerat* dem i det världsomspännande imperialistiska systemet, inom vilket de har en bestämd funktion som reserv för billiga råvaror och billig arbetskraft. Det är detta som gör massorna i dessa länder ”mogna” för revolutionen, vare sig de är *proletära* i ordets egentliga bemärkelse eller *proletariserade* och följaktligen i stånd att bli agenter för en proletär politik.

Mao Tsetung och dialektiken

Det är istället två punkter där det förefaller mig som om era formuleringar kräver en diskussion. Den första gäller återförandet av den dialektik som arbetar hos Mao Tsetung på en ”hegeliansk dialektik som skulle ha fötterna på jorden”. Det är utan tvivel riktigt att understryka att den materiella naturen hos Maos huvudmotsättning innebär att den dialektik som denna typ av motsättning underförstår har ”fötterna på jorden”: Men detta innebär inte att det rör sig om en enkel ”omkastning” av den hegelianska dialektiken. Det innebär att det rör sig om en annan dialektik, en annorlunda dialektik.

En av huvudkategorierna i den hegelianska dialektiken är i själva verket *negationen av negationen* som leder till det tredje momentet, syntesen. Men syntesens moment är bara meningsfull för idealismen. Syntesen består ju i att *negera själva negationen men bevara det som är negerat* (en operation som just är möjlig bara för idealismen). För den materialistiska dialektiken handlar det istället inte bara om att *negera* utan om att *krossa*. Den materialistiska negationen *bevarar inte det som har negerats: den slår sönder det*, för att i dess ställe bygga upp något *radikalt nytt*. Det är den marxistiska tesen om *omstörtningen*, vilken — som ni understryker — är en av de fundamentala teserna hos Mao Tsetung i opposition mot de teser om ”kontinuiteten” som opererar i olika strömningar, vilka dock åberopar sig på marxismen. Jag tror att det är mycket viktigt att helt bryta med formeln om den enkla ”omkastningen” av den hegelianska dialektiken, eftersom den riskerar att i en annan form, en ”omvänd” form återskapa det dialektiska innehållet i den hegelianska dialektiken: ett omkastat begrepp är ett begrepp som man bevarar, det kvarstår.

I den polemik om dialektiken som började i Kina 1964, alltså under kampen mellan de båda

¹omogenhet”, är uppenbarligen den korrekta.

teserna ”ett delar sig i två” och ”två förenar sig i ett”, är den andra tesen falsk just för att den är hegeliansk. Och den är hegeliansk inte därför att den inte hänför sig till en materiell och social verklighet (den hänför sig till dessa verkligheter, i synnerhet till de sociala verkligheter som är bourgeoisin och proletariatet) utan därför att den negation som den verkställer är en *falsk negation*, som inte innebär *krossande av det som har negerats* utan ett pånyttfödande av det i en ”ny” syntes. I den meningen blir en sådan dialektik idealistisk och tenderar att för proletariatet stänga vägen till bourgeoisins och kapitalismens krossande. I själva verket skulle man med en ordlek kunna säga att i den hegelianska uppfattningen om negationens negation är det *själva negationen som negeras*.

Masslinjen

Och för att avsluta denna fråga som tycks mig särskilt viktig att diskutera. Ni framhåller att ”förlitan på massorna utgör ”kulturrevolutionens” eget och väsentliga kännetecken” och menar med det att denna förlitan ”utgör den grundläggande skillnaden mellan denna och tidigare faser av Maos politiska kamp”. För min del tror jag att denna formulering inte är exakt. Det tycks mig (uppenbarligen i samband med vad jag tidigare sa om förhållandet mellan teori och praktik och om det revolutionära marxist-leninistiska partiets roll) som om erkännandet av nödvändigheten av förlitan på massorna och denna förlitelses praktik inte är ett eget kännetecken hos kulturrevolutionen utan det *allmänna* kännetecknet för KKP:s handlande och Mao Tsetungs tänkande. I varje etapp av den kinesiska revolutionen har den avgörande rollen inte spelats av partiet utan av massorna; i varje etapp är partiets roll att ”koncentrera massornas riktiga idéer” för att återlämna dem i en genomarbetad form; i varje etapp måste partiet och dess medlemmar underkasta sig massornas kritik; i inget ögonblick kan partiet göra anspråk på att ”ersätta massorna”: dessa måste alltid befria sig själva. Detta innebär att förhållandet mellan parti och massa bör vara ett internt förhållande och inte ett externt. Det är därför som partiet i den kinesiska kulturrevolutionen mycket mer är en ledande grupp än ett avantgarde. Detta interna förhållande tillåter KKP att bli den proletära diktaturens *instrument* eftersom det är tack vare det som partiet kan icke-skilja sig och således *verkligen konstituera proletariatet* — de folkliga massornas förenande sociala kraft — som ledande klass.

Parti och massa i Sovjetunionen

Det finns här en fundamental skillnad från den proletära diktaturens form i Sovjet. Där utgjordes den av en *kombination* av sovjeternas makt (sovjeterna var massornas instrument) och partiets ledande roll, där partiet väsentligen konstituerades av ett avantgarde som ställde sig ovan massorna, skilt från dem, även där det med dem upprättade ett uttrycksförhållande (i den meningen att det uttryckte deras strävanden). En sådan kombination var nödvändigtvis instabil. Och med de givna historiska villkoren mynnade den slutligen ut i ett SUKP som, försäkrande teorins primat, har tagit överhanden över sovjetmakten utan att därför själv bli dess instrument. Det är så som proletariatets diktatur slutade i Sovjet eftersom den enligt Lenins formel inte kan vara annat än *proletariatets organisering som ledande klass*. Den historiska erfarenheten tycks visa att det dominerande elementet i proletariatets diktatur nödvändigtvis är det ledande partiet; bara detta kan vara organiserat kring en proletär linje och fungera kring den demokratiska centralismens principer. Det är därför maktens proletära karaktär, även om den beror av statens organisatoriska former, framför allt grundar sig på existensen av demokratiska proletära förhållanden, både mellan partiet och massorna (vilket återför oss till begreppet masslinjen) och inom partiet. Denna typ av förhållanden kan inte i första hand reduceras till ”organisatoriska stadgar”: den utvecklas bara genom en lång klasskamp och konsolideras fortlöpande genom den konkreta kampen mot makt-

apparaten åtskiljande från massorna. Men, den typ av förhållanden som SUKP har upprättat till massorna, och förhållandena inom partiet, har i stället undan för undan bidragit till att rekonstruera det som oktoberrevolutionen krossat. I första hand har partiet spelat denna rekonstruerande roll eftersom det självt varit skilt från massorna, konstituerat som det var just som ”avantgarde”, definitionsmässigt förvaltaren av den teoretiska linjen. I andra hand, och mera genomgripande, har partiet spelat denna roll därför att dess förhållande till massorna tenderade att åter skapa den typ av förhållande som utmärker en social apparat för klassdominans. Och detta har tillåtit bourgeoisin att inom SUKP återta makten.

Den permanenta förlitan på massorna förefaller mig alltså vara det mest avgörande bidraget till den proletära revolutionens teori och praktik. Denna förlitan — som uttrycks av begreppet ”masslinjen” — är även den ett ”återvändande” till Marx fundamentala positioner, från vilka både socialdemokratins praktik och teori har avlägsnat sig liksom praktiken och teorin hos en pseudoleninismen, som ”glömt” det väsentliga i Lenins verkliga praktik, och i stället dogmatiskt åberopat sig på några av hans texter — just de som slutat med att förvandla partiet till en massornas ”herre och mästare”, först i pedagogisk mening och sedan i mycket djupare mening.

Det som tycks mig sant i vad ni framhåller är att det som är eget och specifikt för kulturrevolutionen är den *exempellösa omfattningen av förlitandet på massorna*. En sådan omfattning att till och med partiets inre skiljaktigheter lagts fram inför massorna i direkt samband med dess konkreta kamp, vilket tillåtit massorna att besluta genom *en verklig social praktik* och inte på ett falskt, abstrakt sätt. Detta utgör enligt min mening en avgörande historisk etapp i utvecklingen av massornas roll i förhållande till partiet och det är känt att denna etapp måste följas av många andra ämnade att öka massornas närvaro såsom huvudpersonen, genom deras praktiska assimilation av teorin.

Proletariatets diktatur som proletär demokrati

Avslutningsvis tycks det mig viktigt att understryka två nära sammanhängande frågor. I första hand, Maos uppfattning om *förhållandet* mellan parti och massa, en uppfattning som inte alls reducerar ett marxist-leninistisk partis *fundamentala* roll i kampen för socialismen, tvärtom. I andra hand, att Mao Tsetung återger begreppet *proletariatets diktatur* dess verkliga betydelse, helt och hållet bortglömt av den stalinistiska praktiken — alltså att denna diktatur nödvändigtvis även är *de folkliga massornas mest vidsträckta demokrati*, således för hela folket, proletariatet och de klasser som vid dess sida kämpar för och har intresse av socialismen, alltså för befolkningens överväldigande flertal. Diktaturen som repression bör inte utövas annat än mot en liten grupp, medan de väldiga folkliga massorna bör förfoga över den mest fullständiga frihet att uttrycka och manifesteras sin mening *däri inbegripit friheten att ta miste*. De folkliga massorna bör själva befria sig och själva lära. Att lära betyder inte att lyssna till en lärares lektioner, hur vis och förutseende han än tror sig vara utan att *dra lärdom av erfarenheten*. Politiskt sett är båda dessa punkter avgörande, eftersom av kända historiska skäl, begreppet proletariatets diktatur har grovt deformerats och termen använts för att beteckna en diktatur över massorna medan dess innehåll är helt och hållet ett annat. Det som den kinesiska revolutionen erinrar om, är att proletariatets diktatur inte är något annat än den *proletära demokratin*.

Detta var några observationer som tycks mig värda att meddela er, eftersom de förefaller mig kunna ge en utveckling av era teser.

Charles Bettelheim

Övers.: Stockholmsredaktionen